

УДК 376:378.85

Щербяк Ю. А.*

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ МОЛОДДЮ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті проаналізовано теоретико-методичні аспекти реалізації інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах України, розкрито зміст поняття «інклюзивний освітній простір» та особливості його організації у вищому навчальному закладі. Звернено увагу, що в сучасних умовах доступність вищої освіти для інвалідів є гострою соціальною і педагогічною проблемою. Українська молодь із вадами розвитку не має можливостей реалізувати своє право на рівний доступ до освіти: навчання інвалідів здійснюється в спеціальних навчально-виховних закладах або відбувається вдома. Ізольованість молодої людини з обмеженими можливостями відбивається на усіх сферах її життя й не дає можливості реалізувати себе, тому вагомою складовою процесу інтеграції молоді з інвалідністю в суспільство є створення відповідних умов для навчання та розвитку студентів у вищих навчальних закладах, опанування знаннями, у майбутньому – роботою, що виведе особу з функціональними обмеженнями здоров'я на більш високий рівень самореалізації та надасть можливості бути економічно незалежною.

Окреслено сутність та завдання соціально-педагогічної роботи зі студентами з інвалідністю в умовах ВНЗ, а також висвітлено можливості її активізації в умовах інклюзивного освітнього простору. Зазначено, що мета соціально-педагогічної діяльності полягає в сприянні адаптації та позитивній соціалізації особистості шляхом допомоги їй у засвоєнні соціальних норм і цінностей; створенні умов для психологічного комфорту і безпеки як дорослої, так і дитини; задоволенні потреб і забезпеченні прав особистості; попередженні негативних явищ у сім'ї, школі, вузі, іншому найближчому соціальному оточенні. Визначено завдання соціально-педагогічної роботи із забезпечення інтеграції дітей і молоді з особливими потребами в середовище навчального закладу.

Ключові слова: особа з обмеженими можливостями, студентська молодь, академічна група, педагогічні умови, педагогічний супровід, соціальний педагог, соціально-педагогічна діяльність, інклюзивний освітній простір.

Побудова соціально орієнтованої ринкової економіки та інтеграція України в європейський освітній простір потребують здійснення низки першочергових заходів щодо посилення соціального захисту осіб із обмеженими можливостями. Країни з найбільш розвинутою економікою на шляху до інтегрованого цивілізованого суспільства створюють умови для забезпечення повноцінної участі людей із інвалідністю в суспільному житті та вирішенні питань, пов'язаних із залученням їх до всебічного активного життя. Одним із викликів сьогодення є необхідність забезпечити рівний доступ до якісної освіти усіх без винятку людей, незважаючи на расові, соціальні, психофізичні відмінності. Це визначає ефективність суспільного поступу української держави в забезпеченні права кожного її громадянина на повагу, взаєморозуміння та самореалізацію в соціумі.

У сучасних умовах доступність вищої освіти для інвалідів є гострою соціальною і педагогічною проблемою. Українська молодь із вадами розвитку не має можливостей реалізувати своє право на рівний доступ до освіти: навчання інвалідів здійснюється в спеціальних навчально-виховних закладах або відбувається вдома. Ізольованість молодої людини з обмеженими можливостями відбивається на усіх сферах її життя і не дає можливості реалізувати себе, тому вагомою складовою процесу інтеграції молоді з інвалідністю в суспільство є створення відповідних умов для навчання та розвитку студентів у вищих освітніх закладах, опанування знаннями, у майбутньому –

*© Щербяк Ю. А.

роботою, що виведе особу з функціональними обмеженнями здоров'я на більш високий рівень самореалізації та надасть можливості бути економічно незалежною. Саме освіта дає можливість особистісного розвитку, розширення кола спілкування, набуття нового соціального досвіду.

Право кожної молодої людини з інвалідністю на отримання освіти закріплено низкою міжнародних та державних законодавчих документів, серед яких виділимо Конвенцію ООН «Про права інвалідів» (2006 р.). Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.); «Концепцію розвитку інклюзивної освіти» (2010 р.) та ін.

Серед наукових робіт, де висвітлюються різні аспекти супроводу навчання студентів із особливими потребами у вищому навчальному закладі, особливий інтерес для нас становлять наукові розробки Г. Бойко, А. Кісляк, К. Кольченко, С. Місяк, П. Таланчука, В. Шиян та ін. Специфіку взаємодії викладачів та студентів із особливими потребами у вищому навчальному закладі вивчали К. Кольченко, Г. Мазарська, Ш. Равер-Лампман та ін. Сутність та складові соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти досліджували М. Андреева, Ю. Богінська, Василенко, О. Клопота, Т. Макаренко, О. Рассказова, Т. Соловйова, В. Тесленко.

Вивчення стану розробки проблеми інклюзивної освіти в Україні свідчить, що за останнє десятиріччя з'явилося достатньо фахових наукових розвідок, які відповідали сучасним запитам і потребам соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з особливими потребами, але зміст та організацію соціально-педагогічної роботи з студентською молоддю з особливими потребами в контексті інклюзивного освітнього простору вищого навчального закладу не стали ще системним предметом науково-педагогічних досліджень.

Отже, мета статті полягає у визначенні основних складових та компонентів соціально-педагогічної роботи у ВНЗ студентів із особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору.

Інтеграція осіб із особливостями розвитку в середовище вищого навчального закладу розпочалася в багатьох країнах Європи ще в середині ХХ ст. і передбачає спільне навчання студентів, що мають функціональні обмеження, з іншими студентами. Така форма навчання визнає за людьми з інвалідністю рівні права на отримання освіти й потребує реалізації політики рівних можливостей щодо навчання та виховання студентів із інвалідністю, що здійснюється в інтегрованих групах, які можуть розглядатися як певне мікросередовище.

Як вже було зазначено, створення належних соціально-педагогічних умов є важливим аспектом розширення доступності вищої освіти для осіб з інвалідністю. Найважливішими, на думку Ю.Богінської, сферами розширення доступності вищої освіти є:

- Організація при ВНЗ різних підготовчих курсів та факультетів, що реалізують вирівнювальні освітні програми для людей із інвалідністю;
- розвиток системи договорів про співпрацю між ВНЗ, органами управління освітою, загальноосвітніми навчальними закладами, факультетами (кафедрами) й освітніми установами з метою навчання осіб із обмеженими можливостями;
- створення на базі загальноосвітніх навчальних закладів, установ початкової та середньої професійної освіти структурних підрозділів університетів, академії та інститутів для навчання цієї категорії населення;
- установа прямих контактів із середніми професійними навчальними закладами з спільної підготовки фахівців із вищою освітою для вдосконалення системи безперервної освіти «школа – ВНЗ»;
- формування умов для отримання різних форм вищої освіти протягом усього життя, однією з яких є дистанційна форма навчання [4].

При розкритті суті соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти необхідно звернутися до аналізу поняття «інклюзивний освітній простір», оскільки саме в цьому просторі розгортається така робота, а специфіка його умов визначає необхідні напрями соціально-педагогічної активності щодо певної категорії молоді. Відзначимо, що поняття «інклюзивний освітній простір» уперше згадується в меморандумі Міжнародної конференції «Освітня політика в напрямку інклюзивної освіти: міжнародний досвід і українські перспективи» (13-14 квітня 2006 року, м. Київ) як можливий наслідок прийняття філософії інклюзивної освіти на рівні державної політики і закріплення її в законодавчих і нормативно-правових актах; розробки концепції і державної програми розвитку інклюзивної освіти; реорганізації всієї системи освіти в інклюзивну, починаючи з дошкільної й закінчуючи професійно-технічною і вищою освітою.

Вітчизняні дослідники трактують інклюзивний освітній простір як єдність місця, де відбувається процес інклюзії; безбар'єрного середовища, що наповнює простір; змісту, у якому реалізується мета і завдання інклюзивної освіти; впливів, що забезпечують оптимальний процес інклюзивності молоді з обмеженими можливостями здоров'я [5; 12].

Звертаємо увагу, що вітчизняних наукових досліджень, окремо присвячених інклюзивному освітньому простору ВНЗ, у інформаційному науковому світі не так вже й багато. Науковці обговорюють лише окремі аспекти цього соціально-педагогічного феномена. Зокрема, О. Фудорова проаналізувала створення інклюзивного освітнього простору в умовах вищої школи в межах співтовариства зі спілками людей з інвалідністю, які використовують концепцію незалежного життя [11].

О. Дікова-Фаворська приділяє увагу доступності середовища ВНЗ (архітектурна безбар'єрність, пристосування транспорту для користувачів інвалідними візками як важливої умови сприяння соціалізації студентської молоді з функціональними обмеженнями [6].

Ю. Богінська виділяє соціальну доступність середовища (умови, архітектурний дизайн, транспортна та інженерна інфраструктура) й інформаційне забезпечення як основну можливість для здобуття вищої освіти молоддю з особливими потребами, а також освітню доступність, яка залежить від законодавчого забезпечення можливості навчання у ВНЗ. Серед бар'єрів доступу дослідниця виділяє фінансовий, інформаційний, емоційний і комунікативний бар'єри та фізичні обмеження молоді з особливими потребами [3; 4].

Розкриваючи сутність соціально-педагогічної роботи зі студентами з інвалідністю в умовах ВНЗ, слід урахувати й обґрунтований науковцем М. Андреевою погляд на соціально-педагогічну роботу зі студентами з інвалідністю, що реалізується через цільовий, змістовий та методичний компоненти й забезпечує поступове набуття студентами з інвалідністю інтегративної єдності когнітивних, ціннісно-мотиваційних і діяльнісних характеристик, які відповідають сутності та змісту соціальної компетентності [2, с. 4-5].

У цілому ж, аналізуючи роботи зазначених дослідників щодо специфіки процесу інклюзивної освіти як нового в нашій країні педагогічного феномена, М. Чайковський визначає сутність соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти як систему, що має певні ознаки та структуру, а її функціонування за умови доречного технологічного забезпечення гарантує досягнення мети, що полягає в набутті студентами з особливими потребами здатності до соціальної взаємодії через включення до інклюзивного освітнього простору шляхом розвитку можливостей свідомо брати участь у соціальних зв'язках, обміні інформацією, досвідом діяльності, здібностями, уміннями, навичками та через взаємовплив усіх суб'єктів педагогічного процесу на якість здобуття студентом із інвалідністю вищої освіти й досягнення оптимального рівня соціалізації [13, с. 93-95].

Приступаючи до розкриття кожної з зазначених складових соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору, наголосимо на необхідності визначення суб'єктів і об'єкта педагогічної взаємодії. Крім того, уточнимо, що навчально-виховний процес ВНЗ в умовах інклюзивної освіти – це двостороння взаємодія всіх його учасників, оскільки передбачає взаємообмін соціального досвіду між студентами з нормальним розвитком, студентами з особливими потребами та науково-педагогічним колективом, де об'єктом виступає більш незахищена категорія - студенти з особливими потребами [2, с. 111].

Супровід навчання студентів із обмеженими можливостями здійснюється за такими напрямками: технічний, педагогічний, психологічний, медико-реабілітаційний, фізкультурно-спортивний, соціальний, професійна адаптація та реабілітація. Супровід розпочинається з моменту звернення людини з особливими потребами до університету й охоплює процеси підготовки до вступу та навчання у ВНЗ [10].

Найпершою запорукою успішного навчання студентів із обмеженими можливостями є спеціалізований технічний супровід навчання, метою якого є забезпечення таких студентів адаптивними технічними засобами та спеціальними технологіями навчання. Технічний супровід має компенсувати функціональні обмеження студентів і забезпечити принцип доступності до якісної вищої освіти всім студентам, незалежно від виду нозології та ступеня важкості захворювання. На всіх етапах технічного супроводу передбачається індивідуальний (тьюторський) супровід студентів із особливими потребами з метою допомоги людині з інвалідністю в розв'язанні індивідуальних проблем опанування навчальних дисциплін. Технічний та тьюторський супровід здійснюється відділами спеціальних технологій навчання, фахівцями технічної служби і студентами.

Педагогічний супровід навчання передбачає оптимізацію викладання навчального матеріалу студентам із обмеженими можливостями в максимально сприйнятній для них формі, упровадження сучасних педагогічних технологій навчання, забезпечення навчально-методичними матеріалами. Такий вид супроводу здійснює кафедра за підтримки відділу спеціальних технологій навчання та фахівців методичної роботи. Цей блок повністю залежить від підготовленості викладачів до роботи в інтегрованій групі та від їхньої педагогічної майстерності.

На думку М. Андрєєвої, для студентів із інвалідністю характерні такі узагальнені проблеми цієї соціальної групи: відсутність суб'єктної поведінки, пасивність у громадській роботі, безініціативність у навчанні; недостатність життєвого досвіду, безвідповідальне ставлення до власного життя, професії, відсутність прагнення до здобуття нових знань, професійної та творчої самореалізації; байдуже ставлення до здоров'я, невпевненість у власних силах; обмеженість джерел отримання нового соціального досвіду через відсутність широкого кола соціальних зв'язків; дезорієнтація в соціальних цінностях; нетолерантне й споживацьке ставлення до оточення; несаможиттєвість студента, зумовлена гіперопікуванням сім'ї; тривожність, конфліктність у зв'язку з порушенням порозуміння з батьками; настанова на пасивне існування у зв'язку з невірою батьків у можливість повноцінного соціального розвитку їхньої дитини [2, с. 111]. Водночас це є свідченням необхідності посилення соціально-педагогічної роботи, учені відзначають, що емоційно-рольове функціонування в студентів-випускників залишається низьким, яке пояснюють значним психоемоційним навантаженням та розумовим напруженням протягом навчання у ВНЗ [7].

Узагальнюючи результати досліджень учених [2; 9], відзначимо, що суб'єктами соціально-педагогічної діяльності зі студентами з особливими потребами у ВНЗ є працівники соціально-психологічної служби ВНЗ, зокрема, соціальний педагог, куратор академічної групи, корекційний педагог, викладачі, психологи, батьки,

громадські організації та ін. Уже згадувана М. Андреева визначила соціального педагога важливим суб'єктом роботи зі студентами з особливими потребами в середовищі ВНЗ [2, с. 112]. На такого фахівця в інклюзивному освітньому просторі покладаються важливі функції:

- *організаторська* (організація спільної діяльності студентів зі звичайним розвитком та студентів із особливими потребами в навчально-виховному процесі, вплив на зміст дозвілля, допомога в працевлаштуванні та адаптації випускників із інвалідністю);

- *діагностично-прогностична* (визначення та вивчення ознак, які характеризують стан розвитку (перш за все, духовного) молодої людини, зокрема, студента з особливими потребами, групи, мікросередовища та виявлення можливих перспектив їхнього розвитку при збереженні цієї сукупності соціальних впливів);

- *попереджувально-профілактична та соціально-терапевтична* (приведення в дію механізмів попередження і подолання негативних впливів на студентів, зокрема, студентів із інвалідністю, у соціально-правовому, юридичному та психологічному аспекті, організація соціально-терапевтичної допомоги молодим людям із інвалідністю та їхнім сім'ям, забезпечення захисту їхніх прав у суспільстві, корекція міжособистісних відносин у групі);

- *комунікативна* (установлення контактів із тими, хто потребує допомоги, та підтримка в процесі включення у навчання, організація обміну інформацією з питань соціального виховання, соціально-педагогічної допомоги та соціальної реабілітації студентів із інвалідністю, залучення добровільних помічників (студентів, викладачів, батьків) до ділових та особистісних контактів, спрямованих на створення безбар'єрного середовища, зосередження інформації, налагодження взаємодії між різними соціальними інститутами, зокрема, медичними закладами та закладами спеціальної освіти, у роботі з дитиною-інвалідом);

- *правозахисна* (забезпечення в навчально-виховному процесі принципів громадянської рівності, контроль за дотриманням прав молодих людей, незалежно від стану здоров'я та можливостей розвитку, використання правових норм для захисту прав та інтересів молоді з інвалідністю та їхніх родин);

- *психолого-соціально-педагогічна* (передбачає різноманітні види консультування та корекції міжособистісних відносин студентів в умовах групи, сприяння подоланню психологічних та соціально-педагогічних труднощів, які можуть виникнути в молодих людей у процесі адаптації до освітнього середовища ВНЗ);

- *морально-гуманістична* (поєднує риси всіх попередніх функцій, надає соціально-педагогічній діяльності гуманістичної спрямованості, полягає у створенні умов для спільної діяльності студентів із різним рівнем здоров'я, що ґрунтується на принципах колективізму, для формування гуманних відносин між викладачами та студентами) [2, с. 114]. Проте, на жаль, сьогодні в багатьох ВНЗ України такого фахівця не включено до штату, тому значну частину вказаних функцій виконують куратори академічних груп.

Складовою соціально-педагогічної діяльності зі студентами з особливими потребами у ВНЗ є її мета та завдання. Мета соціально-педагогічної діяльності полягає в сприянні адаптації та позитивній соціалізації особистості шляхом допомоги їй у засвоєнні соціальних норм і цінностей; створенні умов для психологічного комфорту й безпеки як дорослої, так і дитини; задоволенні потреб і забезпеченні прав особистості; попередженні негативних явищ у сім'ї, школі, вищі, іншому найближчому соціальному оточенні [1].

Особливу увагу О. Клопота звернула на визначення завдань соціально-педагогічної роботи із забезпечення інтеграції дітей і молоді з особливими потребами в середовище навчального закладу, що полягають у подоланні ізоляції; забезпеченні можливості отримання освіти за місцем проживання без відриву від сім'ї; орієнтації

дітей із вадами психофізичного розвитку на здорових однолітків; оздоровленні емоційної сфери молоді з особливими потребами; наданні можливостей спілкування і праці разом зі здоровими однолітками; забезпеченні готовності до повноцінної участі в різних сферах суспільного життя; формуванні в здорових дітей почуття відповідальності за товаришів, які потребують допомоги, емпатії, співчуття; орієнтації педагогів на зміщення акцентів у корекційно-педагогічній роботі з молоддю з особливими потребами, коли об'єктом впливу стає не порушення здоров'я, а особистість [8].

Не менш важливим є розуміння змісту соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти. Він полягає в здійсненні всебічного соціально-виховного впливу на рівень розвитку соціальної компетентності студентів із особливими потребами й розкривається в реалізації таких основних напрямів [2, с. 116-119]:

1. Організація діяльності науково-викладацького складу і кураторів академічних груп із розвитку соціальної компетентності студентів із особливими потребами. Зміст цього напрямку вимагає розробки викладачами циклу завдань із профільних предметів, спрямованих на розвиток соціальної компетентності студентів, ведення особового журналу студента із інвалідністю, організацію кураторами такої виховної роботи, яка б забезпечувала налагодження взаємодії між студентами із нормальним розвитком та інвалідністю.

2. Робота зі студентською академічною групою. Зміст другого напрямку включає в себе проведення роботи з розвитку толерантності серед студентів із нормальним рівнем здоров'я та залучення їх до спільної роботи зі студентами із особливими потребами. Студентська академічна група є першим й основним осередком, де формується особистість майбутнього фахівця.

3. Робота зі студентами з особливими потребами. Цей напрям передбачає організацію роботи із розвитку соціальної компетентності, налагодження взаємодії зі студентами з нормальним розвитком, залучення до активної волонтерської роботи.

4. Робота із батьками студентів із особливими потребами. Сім'я є найважливішим осередком формування й розвитку в людини провідних компетентностей. Формуючи в батьків суб'єкту позицію у вихованні їхніх дітей, ми забезпечуємо додатковий організований вплив на особистість.

Узагальнений аналіз праць вищеназваних учених свідчить, що зміст соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами полягає в побутовій реабілітації, подоланні дискримінації, психологічному консультуванні з особистісних проблем; вирішенні психолого-педагогічних проблем; розвитку потенційних творчих можливостей; духовному вихованні, інтелектуальному, естетичному й фізичному розвитку, соціальній просвіті, соціальній адаптації, психологічній реабілітації, оздоровленні, організації відпочинку, формуванні внутрішніх ресурсів для подолання життєвих криз; інтеграції в суспільство, залученні до суспільно-корисної діяльності. Основними напрямками соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами є організація виховного середовища, контроль за відповідністю засобів навчання його меті, підтримка молодіжних ініціатив, забезпечення партнерсько-персональних стосунків між викладачами і молоддю з особливими потребами, залучення батьків і громадськості до виховного процесу, реабілітація та психолого-педагогічна підтримка, створення умов для найповнішої самореалізації.

У цілому проведений аналіз сутності та складових соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору показав, що це різновид соціально-педагогічної діяльності, який за допомогою відповідних технологій здійснюється певною соціальною інституцією (у нашому випадку це вузівське середовище) та спрямовується на створення сприятливих умов

соціальної адаптації та інтеграції в суспільство молоді з обмеженими функціональними можливостями.

Компонентами соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в освітніх закладах виокремлено психологічний супровід, організацію взаємодії установ масової і спеціальної освіти, інноваційні змістові технології соціальної адаптації, підготовку до самостійного життя; застосування реабілітації, відновлювального лікування та оздоровлення; формування індивідуальності, сприяння соціалізації з урахуванням можливостей та індивідуальних потреб молоді людини з особливими потребами.

Особливістю соціально-педагогічної діяльності з молоддю з особливими потребами у ВНЗ є розвиток соціальності молоді у відкритому інклюзивному освітньому середовищі, що забезпечує включення осіб із особливими потребами до усіх ланок педагогічного процесу, залучення їх на паритетних засадах до повсякденного життя та вільного перебування в освітньому просторі. Для реалізації цієї мети потрібно:

- створення та відповідних завдань у ВНЗ умов, що відповідають вимогам інклюзивного навчання;
- налагодження взаємодії між різними суб'єктами діяльності на допомогу студентам із особливими потребами та їхньому мікросередовищу;
- організація систематичної соціально-виховної роботи з розбудови товариських та дружніх стосунків на засадах толерантності та взаєморозуміння, розширення соціальних знань та вмінь, становлення системи гуманістичних цінностей інклюзивного суспільства, що забезпечують осмислення кожним студентом із особливими потребами себе членом колективу закладу, визначення своїх позицій в ньому, набуття суспільно значущих соціальних якостей.

Окрім цього, у педагогічному супроводі треба враховувати побутову реабілітацію, подолання дискримінації, психологічне консультування; допомогу у вирішенні проблем; сприяння розвитку потенційних творчих можливостей; соціальну просвіту, соціальну та психологічну адаптацію, оздоровлення, організацію відпочинку, залучення до суспільно корисної діяльності тощо.

Стаття не претендує на вичерпне вирішення усіх аспектів процесу адаптації та проблем студентів із особливими потребами до навчання у ВНЗ. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у процесі вдосконалення освітнього середовища ВНЗ, а також форм та методів соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ВНЗ.

Література:

1. Алексєєнко Т. Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2004. № 2. С. 19-24.
2. Андрєєва М. О. Розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», 2013. 261 с.
3. Богинская Ю. В. Социально-педагогическая поддержка студентов с ограниченными возможностями в высших учебных заведениях: теория и практика: монография. Ялта: РИО РВУЗ «КГУ», 2012. 384 с.
4. Богінська Ю. В. Теорія та практика соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності у вищих навчальних закладах: дис. докт. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. 400 с.
5. Денисова О. Формирование продуктивного копинг-поведения педагогов-дефектологов в условиях построения инклюзивного образовательного пространства. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1500>.
6. Дікова-Фаворська О. М. Критерії і бар'єри соціалізації людей з функціональними обмеженнями. *Вісник Одеського національного університету «Соціологія і політичні науки»*. Т. 12. Випуск 6. Одеса, 2007. С. 457-466.

7. Іванова І. Б. Соціально-педагогічна робота з дітьми-інвалідами в системі соціальних служб для молоді: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 1998. 17 с.
8. Клопота О. А. Соціально-педагогічні умови інтеграції старшокласників з вадами зору в соціум: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Донбаський держ. пед. ун-т, 2012. 20 с.
9. Рассказова О. І. Теорія і практика розвитку соціальності школярів в умовах інклюзивної освіти: дис. ... докт. пед. наук.: 13.00.05 / Харків, 2014. 400 с.
10. Симаева І. Н. Инклюзивное образовательное пространство SWOT-анализ. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. 2014. Вып. 5. С. 31-39.
11. Фудорова О. М. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в соціум через механізми університетської освіти. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/_123456789/4795/2Fudorovapdf.
12. Хитрюк В. В. Готовность педагогов к работе в условиях инклюзивного образования. *Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И. Я. Яковлева*. 2013. № 3 (79). С. 189-194.
13. Чайковский М. Є. Концепція соціально-педагогічної роботи зі студентами з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі ВНЗ. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: тези доповідей*. К.: Університет «Україна», 2012. С. 93-95.

Shcherbiak Y. A.

FEATURES OF SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK WITH STUDENT YOUNG PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article analyzes theoretical and methodical aspects of the implementation of inclusive education in higher educational institutions of Ukraine, reveals the content of the concept of «inclusive educational space» and features of its organization in a higher educational institution. Attention is drawn to the fact that in modern conditions access to higher education for the disabled is a serious social and pedagogical problem. Ukrainian youth with developmental deficiencies have no opportunity to exercise their right to equal access to education: the training of disabled people is carried out in special educational institutions or at home. The isolation of a young person with limited opportunities reflects on all spheres of her life and does not allow him to realize himself. Therefore, a significant component of the process of integration of youth with disabilities into society is the creation of appropriate conditions for the training and development of students in higher educational institutions, knowledge acquisition, in the future work that will bring a person with functional limitations of health to a higher level of self-realization and provide opportunities be economically independent.

The essence and tasks of social-pedagogical work with students with disabilities in the conditions of higher educational institutions are outlined, as well as possibilities of its activation in conditions of inclusive educational space are highlighted. It is noted that the purpose of social-pedagogical activity is to promote the adaptation and positive socialization of the individual by helping her in assimilating social norms and values; creating conditions for psychological comfort and safety of both the adult and the child; satisfaction of needs and maintenance of rights of the person; prevention of negative phenomena in the family, school, college, other close social environment.

Key words: person with disabilities, student youth, academic group, pedagogical conditions, pedagogical support, social pedagogue, social-pedagogical activity, inclusive educational space.

Дата надходження статті: «11» лютого 2018 р.

УДК 37.035:316.42(477)»19»

Дереш В. С.*

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ (50-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті розглянуто питання впливу соціальних інституцій на виховання дітей у 50-ті роки ХХ століття. Розкрито сутність поняття «соціальне виховання», його мету, особливості цього процесу, що є частиною відносно контрольованої соціалізації й включає в себе моральне, естетичне, трудове, розумове, фізичне виховання.

Проаналізовано нормативно-правові документи 50-х років ХХ століття, що визначали вітчизняну соціальну політику стосовно соціального виховання дітей в Україні. Визначено основні ідеологічні вимоги до виховання дітей у сім'ї під впливом державних закладів. Висвітлено провідні форми залучення батьків дітей до життя школи (батьківські комітети, спеціальні ради на підприємствах, в установах та організаціях, у колгоспах і радгоспах; обстеження побутових умов життя сім'ї, проведення корекційної й вирівнювальної роботи, упровадження широкої пропаганди в засобах масової інформації).

Окреслено основне призначення шкіл-інтернатів, що вбачалося в безумовному підпорядкуванні молодого покоління впливу соціального виховання й державній політиці. З'ясовано, що завдяки створенню шкіл-інтернатів як нового типу навчально-виховних закладів здійснювалося усупільнення виховання дітей із залученням учнів до суспільно-корисної праці й зміцненням зв'язку школи із життям. Розкрито основні ідеї соціального виховання людини в 50-ті роки ХХ століття в радянському суспільстві. Відзначено, що в досліджуваній період система соціального виховання держави готувала дітей до практичної діяльності в різних галузях виробництва, пропагуючи ідеальний образ громадянина-працівника, передовика виробництва.

Розглянуто співпрацю соціальних інститутів (партійних, комсомольських, профспілкових організацій), спрямовану на покращення соціального виховання дітей дошкільного віку як у дитячих дошкільних закладах, так і в сім'ї. Доведено, що протягом 1950-х років спостерігалось нівелювання соціалізаційного впливу сім'ї на формування дитини, а провідна роль у цьому питанні надавалася звичайним навчально-виховним закладам і школам-інтернатам.

Ключові слова: виховання, соціалізація, дитина, сім'я, соціальне виховання, соціалізаційний вплив, освітні заклади, школа, школа-інтернат, педагогізація батьків.

Держава становить важливий фактор соціалізації, оскільки властиві їй політика, ідеологія, економічна та соціальна практика зумовлюють певні умови для життєдіяльності її громадян, їхнього розвитку та самореалізації. Діти й дорослі функціонують у цих умовах, оволодівають нормами та цінностями, які, з одного боку, декларуються державою, а з іншого – реалізуються в соціальній політиці, позначаючись певним чином на формуванні особистості в процесі соціалізації. Держава здійснює відносно цілеспрямовану соціалізацію завдяки визначенню цінностей, що культивуються її системою соціального виховання й відповідним типом соціально-політичної та ідеологічної систем суспільства, тому осмислення досвіду соціального виховання дітей в Україні 50-х років ХХ століття набуває актуальності в контексті визначення стратегічних напрямів розвитку системи соціального виховання сучасної України.

Різним аспектам дослідження історії соціального виховання в Україні присвячені роботи А. Бондаря, Л. Канішевської, В. Маштакової, В. Слюсаренка, Н. Султанової, Л. Цибулько, К. Чертової, Л. Штефан, Т. Янченко та ін. Проте особливості соціального виховання в Україні в 50-ті роки ХХ століття потребують детального розгляду.

Мета статті – проаналізувати особливості соціального виховання дітей в Україні в 50-ті роки ХХ століття.

*© Дереш В. С.